

Anna Sanecka

ORCID: 0000-0003-3876-2660

Dolnośląska Szkoła Wyższa

Wrocławska „Dzielnica” Wzajemnego Szacunku Czterech „Wyznań”. Idea, nazwa, działalność – kontekst ekumeniczny

Pamięci Profesora Janusza T. Maciuszko
z wdzięcznością za inspirację do podjęcia niniejszego tematu.

„Każdy teolog ma świadomość, że na gruncie doktryny teologicznej,
jedność pomiędzy Kościołami i religiami obecnie jest chyba niemożliwa”¹.

Streszczenie

Wrocławska Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań jest wyjątkowym miejscem nie tylko na mapie Polski, ale też Europy. Jest miejscem wieloletniej współpracy przedstawicieli dwóch religii – judaizmu i chrześcijaństwa oraz trzech chrześcijańskich wyznań: katolicyzmu, protestantyzmu i prawosławia. Od ponad 20 lat Dzielnica działa aktywnie w obszarze edukacji i kultury. Dzielnica Wzajemnego Szacunku jest miejscem spotkań, przyjaznej współpracy i dialogu, co pozwala na prowadzenie prawdziwie ekumenicznych działań. W artykule przedstawiono te działania Dzielnicę oraz idee, które przyświecały jej tworzeniu i istnieniu. Wskazano także pewne interesujące kwestie językowe odnośnie do nazwy Dzielnicę.

Słowa kluczowe: Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań, współpraca, dialog, ekumenizm

Posiadając minimalną choćby wiedzę teologiczną, nie sposób nie zgodzić się z przytoczoną powyżej pesymistyczną konstatacją, tym bardziej, że legitymizuje ją nie tylko zawodowa rola pełniona przez ks. Bogusława Milerskiego², ale także jego pozycja w świecie zarówno polskiej nauki³, jak też luterkańskiej teologii, oraz zaangażowanie na rzecz dialogu, pokoju, demokracji i ekumenizmu. Jeśli zatem przyjmiemy powyższe

¹ Cytat pochodzi z kazania ks. dr. hab., prof. ChAT, Bogusława Milerskiego, wygłoszonego 26.01.2019 w ramach Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan. Tekst kazania nie został ogłoszony drukiem.

² JM Rektora (w kadencjach: 2012-2016 oraz 2016-2020) Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, jedynej w Polsce ekumenicznej wyższej uczelni teologicznej.

³ Teologii, ale przede wszystkim – pedagogiki.

stwierdzenie, to oczywiste i naturalne wydaje się też pytanie zarówno o obszary działalności ekumenicznej, jak też o rolę, znaczenie i międzyreligijny wymiar specyficznego obszaru Wrocławia, jakim jest Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań, a także jego ekumeniczny potencjał w kontekście niemożliwości dogmatycznego porozumienia. Jeżeli porozumienie między Kościołami na gruncie dogmatycznym nie jest możliwe, to w jakim obszarze możliwa jest ekumeniczna współpraca? Zagadnienia powyższe zaprezentowane zostaną w drugiej części niniejszego artykułu. Pierwsza poświęcona będzie samej – różnorodnej – nazwie tego fenomenu religijno-kulturowego, jakim jest Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań.

Nazwa

Wrocławską Dzielnicą Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań nazywana bywa też Dzielnicą Czterech Świątyń, Dzielnicą Wzajemnego Szacunku czy Dzielnicą Czterech Wyznań⁴. I już przy próbie nazwania tego specyficznego obszaru w krajobrazie kulturowym i religijnym Wrocławia pojawiają się pewne niejasności, kontrowersje czy wręcz zastrzeżenia.

Po pierwsze, Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań, bo tak brzmi jej pełna, oficjalna nazwa, nie jest dzielnicą w sensie administracyjnym. Zwracają na to uwagę między innymi autorzy artykułu na stronie oficjalnego serwisu turystycznego <https://visitwroclaw.eu/>, pisząc: „To nie jest dzielnica w tradycyjnym, urbanistycznym rozumieniu tego pojęcia”⁵. Zgodnie z definicją zamieszczoną w internetowej wersji *Słownika języka polskiego PWN*, dzielnica to: „1. »część dużego miasta o określonym rodzaju zabudowy i charakterze zamieszkujących ją grup społecznych«, 2. »część miasta stanowiąca okręg administracyjny«, 3. »obszar stanowiący odrębną całość geograficzną, etnograficzną lub historyczną«”⁶. W myśl tej definicji prezentowany fragment śródmieścia Wrocławia mógłby ewentualnie⁷

⁴ Janusz Witt – jeden z członków Rady Fundatorów Fundacji „Dzielnicy Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań” w swoim tekście przybliżającym historię i działalność Dzielnicy wspomina też nawet taką jak Dzielnica Tolerancji. (J. Witt, *Dialog w Dzielnicy Wzajemnego Szacunku w: Dzielnica Czterech Wyznań. The Quarter of Four Denominations*, www.c2.wroclaw.pl, Fundacja „Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań”, s. 15).

⁵ <https://visitwroclaw.eu/dzielnica-czterech-wyznan-albo-wzajemnego-szacunku> [dostęp: 12.08.2019].

⁶ Dzielnica w: *Słownik języka polskiego PWN* [online], <https://sjp.pwn.pl/sjp/dzielnica;2455675.html> [dostęp: 27.02.2019].

⁷ Choć to także nie jest kwestia oczywista, jeśli przyjrzymy się faktowi, że Dzielnica wkomponowana jest w gęstą zabudowę, a tworzące ją obiekty przedzielone są kilkoma ulicami o różnym charakterze, wieku i wielkości albo np. datom powstania tworzących Dzielnicę

być nazywany dzielnicą w trzecim z prezentowanych znaczeń. Żeby nie ograniczać się do jednego tylko rozumienia i definicji dzielnicy, przywołajmy jeszcze definicje ze *Słownika języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego. Wśród pięciu znaczeń rzeczownika „dzielnicą” przytoczonych przez Doroszewskiego tylko jedno odnosi się do części miasta (pozostałe dotyczą części kraju lub obszaru geograficznego) i mówi, że dzielnica to: „część miasta wyodrębniająca się swoim położeniem, mająca własną nazwę lub wyodrębniona ze względu na pewne własności, cechy charakterystyczne różniące ją od innych”⁸. Zgodnie z tą definicją Wrocławska Dzielnica też jest nią tylko w pewnym sensie. Również urbanistyczne znaczenie słowa dzielnica zawarte w *Encyklopedii PWN* – „dzielnicą, część dużego miasta, o określonych, wyróżniających ją cechach: funkcjonalnych, charakteru zabudowy, położenia, zamieszkujących ją grup społecznych lub etnicznych (np. dzielnica przemysłowa, mieszkaniowa, zabytkowa)”⁹ – nie pozwala na uznanie Dzielnicy Wzajemnego Szacunku za desygnat definiowanego przez Encyklopedię pojęcia.

Następnym niejasnym – lub niewłaściwie użytym – pojęciem w samej nazwie Dzielnicy jest „wyznanie”. W *Słowniku języka polskiego PWN* wyznaniem to: „2. religia wyznawana przez jakąś grupę ludzi”¹⁰. Definicja zawarta w *Religie świata. Encyklopedia PWN. Wierzenia, bogowie, święte księgi* wyraźnie natomiast odróżnia się od wyznania i dzięki takiemu pojmowaniu sytuuje się blisko zastrzeżeń dotyczących nazwy Dzielnicy. Zgodnie z jej definicjami „Religia [...] Wraz z rozwojem religioznawstwa porównawczego w XIX wieku doszło do utworzenia listy 5 wielkich religii światowych: buddyzmu, chrześcijaństwa, islamu, hinduizmu i judaizmu”¹¹. W publikacji tej definiuje się natomiast wyznaniem, czyli konfesją, jako „ogół wyznawców danego wyznania chrześcijańskiego (np. katolików, czyli chrześcijan wyznania rzymskokatolickiego)” i w takim wypadku judaizm jest religią, a nie wyznaniem. Mamy zatem do czynienia w Dzielnicy Wzajemnego Szacunku (która nie jest formalnie dzielnicą) do czynienia de facto z dwiema religiami (judaizmem i chrześcijaństwem) oraz trzema wyznaniem (konfesjami, denominacjami)

obiektów sakralnych czy budynków modlitewnych – późnobarokowy Ewangelicki Kościół Opatrzności Bożej z 1750 roku, powstała w latach 1827-29 klasycystyczna Synagoga Pod Białym Bocianem, gotycka trójnawowa Katedra Prawosławna Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy oraz wyjątkowy fasadowy, barokowy Kościół św. Antoniego z Padwy.

⁸ Dzielnica w: *Słownik Języka Polskiego*, red. W. Doroszewski [online], <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/dzielnica;5424689.html> [dostęp: 1.03.2019].

⁹ Dzielnica w: *Encyklopedia PWN* [online], <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/dzielnica.html> [dostęp: 20.02.2019].

¹⁰ Pierwsze znaczenie odnosi się do wypowiedzi, w której ktoś coś wyznaje. <https://sjp.pwn.pl/sjp/wyznanie;2541325.html> [dostęp: 7.03.2019].

¹¹ *Religie świata. Encyklopedia PWN. Wierzenia, bogowie, święte księgi*, red. B. Kaczorowski, Warszawa 2006.

w ramach chrześcijaństwa: katolicyzmem, luteranizmem i prawosławiem. Nieco inaczej sytuacja przedstawia się, jeśli sięgniemy do definicji wyznania zamieszczonej w *Słowniku języka polskiego*: wyznanie to „religia wyznawana przez jakąś grupę ludzi; zbiór zasad jakiejś religii. Wyznanie rzymskokatolickie, ewangelickie, mojżeszowe, prawosławne, protestanckie. Zmienić wyznanie, wolność wyznania [...]”¹².

Kwestia nazewnictwa i rozumienia pojęcia „wyznanie” komplikuje się jeszcze bardziej, jeśli sięgniemy do słowników zamieszczonych w publikacjach książkowych, poruszających m.in. społeczny wymiar religii. W *Socjologii* Anthony’ego Giddensa znajdziemy np. takie definicje: „Religia – zespół przekonań wyznawanych przez członków danej społeczności, w tym wzbudzające respekt i podziw symbole oraz obrzędowość. Religie nie zawsze oznaczają wiarę w istoty nadprzyrodzone. [...] religia wiąże się z obrzędowością zbiorową”¹³ oraz „Wyznanie (*denomination*) – sekta religijna, która straciła ducha odnowy i stała się organizacją zinstytucjonalizowaną, z dużą liczbą wyznawców”¹⁴. Przytoczona definicja religii zasadniczo nie budzi zastrzeżeń, natomiast definicja wyznania wydaje się absolutnie błędna i niezgodna z przytoczonymi wyżej objaśnieniami słownikowymi. Podobnie przedstawia się zresztą kwestia definiowania pojęć „religia” i „wyznanie” w *Słowniku pojęć* zamieszczonym we *Wstępie do socjologii* N. Goodmana. Czytamy w nim, że „religia to system wspólnych wierzeń i rytuałów dotyczących obszaru świętości”¹⁵, natomiast „wyznanie to organizacja podobna do kościoła, która jest na ogół zintegrowana ze społeczeństwem, ale nie wymaga uznania, że jej system wierzeń jest jedynym uprawnionym”¹⁶. Na marginesie warto zauważyć, że interesująca wydaje się kwestia, czy takie niezgodne ze słownikowymi definicjami pojęcia „wyznanie” są efektem niepoprawnego tłumaczenia na język polski cytowanych publikacji czy też specyficznego, charakterystycznego dla obszarów anglojęzycznych, rozumienia pojęcia „wyznanie”.

Ostatnim elementem nazwy Dzielnicy, który może budzić – i często budzi – wątpliwości co do prawidłowości jego użycia, jest „świątynia”. Świątynią ani kościołem nie jest bowiem na pewno Synagoga pod Białym Bocianem¹⁷. Także nie

¹² *Słownik Języka Polskiego*, t. 3, R-Z, Warszawa 1978, s. 867.

¹³ A. Giddens, *Socjologia*, Warszawa 2005, s. 732.

¹⁴ *Ibidem*, s. 738.

¹⁵ N. Goodman, *Wstęp do socjologii*, Poznań 2001, s. 366.

¹⁶ *Ibidem*, s. 376.

¹⁷ Zgodnie z *Encyklopedią PWN Religia* synagoga to „1) w starożytności zorganizowana gmina żydowska, a także jej zebranie oraz miejsce zebrań [...]; 2) żydowski dom modlitwy o swoistej architekturze, bożnica [...]; synagoga służyła za miejsce zebrań wspólnoty żydowskiej, miejsce nauczania i miejsce modlitwy; z czasem ta ostatnia funkcja wysunęła się na pierwsze miejsce” (*Religia. Encyklopedia PWN*, t. 9, red. T. Gadacz, B. Milerski, Warszawa 2003).

jest właściwe nazywanie świątynią kościoła ewangelickiego (Kościół ewangelicko-augsburgski Opatrzności Bożej)¹⁸. Zastrzeżenia te wynikają raczej z zasad przyjętych zwyczajowo niż słownikowych definicji, które mogą być mylące, a w kontekście prezentowanej działalności Dzielnicy – nawet niewłaściwe, ponieważ jakakolwiek ekumeniczna współpraca możliwa jest jedynie przy zachowaniu tożsamości poszczególnych uczestniczących w niej Kościołów (i ich członków), samoświadomości (także językowej) członków poszczególnych wspólnot religijnych oraz wzajemnej znajomości i poszanowaniu zasad, między innymi dotyczących nomenklatury specyficznej dla danego Kościoła. W *Encyklopedii PWN Religia* podaje się następujące znaczenie pojęcia świątynia: „budynek lub określony teren (np. plac) przeznaczony i przystosowany do celów sakralnych: parafii, zboru, gminy wyznaniowej czy innej grupy religijnej (asyryjsko-babiloński zigurat, buddyjska stupa, chińska pagoda, słowiańska kontyna, żydowska synagoga i bożnica, chrześcijański kościół, cerkiew czy dom modlitwy)¹⁹, natomiast zgodnie z definicją ze *Słownika języka polskiego PWN* świątynia to: „1. »budowla przeznaczona na miejsce kultu bóstwa«, 2. »miejsce, w którym kultuwuje się pewne wartości«, 3. »kościół chrześcijański«²⁰. Zatem to wydawnictwo albo utożsamia świątynię z chrześcijaństwem i wtedy, prawdopodobnie, włącza w to pojęcie także kościoły protestanckie, albo uznaje za świątynię każde miejsce, w którym oddawana jest cześć bóstwu (nawet nie koniecznie – Bogu), przez co być może – bo trudno to jednoznacznie orzec – świątynią byłaby także synagoga. Warto przy tym zauważyć, że dla niektórych wyznawców judaizmu „świątynia” to wyłącznie biblijna Świątynia Jerozolimska, natomiast według W. Doroszewskiego pierwsze znaczenie pojęcia „świątynia” to: 1. „Budowla przeznaczona na miejsce kultu bóstwa i oddawanie mu czci przez wyznawców; podniosłe o kościele chrześcijańskim²¹. Zatem znów pojęcie to rozumiane jest bardzo szeroko i może być odnoszone do niemal wszystkich budowli mieszczących się w sferze *sacrum*, lub odwrotnie – zostaje zawężone do chrześcijaństwa, a językowo nawet bardziej – do uroczystego sposobu mówienia o pewnych jego elementach.

W kontekście przytoczonych powyżej definicji, a także w odniesieniu do działalności prowadzonej przez podmioty tworzące Dzielnicę oraz idei przyświecającej osobom, które ją tworzyły, interesujące wydają się słowa Ks. Józefa Tischnera,

¹⁸ Patrz: *Jakie są najczęściej spotykane pomyłki wynikające z nieznaności danego wyznania?*, [w:] *Międzywyznaniowy savoir vivre* (s. 12) [online], http://www.fundacja4wyznan.pl/n/wp-content/uploads/2016/09/MSV_190916.pdf [dostęp: 10.03.2019].

¹⁹ *Encyklopedia PWN Religia*, red. T. Gadacz, B. Milerski, Warszawa 2003.

²⁰ *Słownik Języka Polskiego PWN* [online], <https://sjp.pwn.pl/sjp/swiatynia;2528263.html> [dostęp: 10.02.2019].

²¹ <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/swiatynia;5506058.html> [dostęp: 5.02.2019].

z jego *Filozofii dramatu*²², z fragmentu zatytułowanego właśnie *Świątynia*: „Świątynia to miejsce spotkań – człowieka z Bogiem, człowieka z człowiekiem. »Miejsce, na którym stoisz, jest święte« – mówi Bóg do Mojżesza podczas spotkania. [...] Przerznięcie świątyni jest po to, by wydobyć z człowieka jego dobro i w ten sposób otworzyć horyzont spotkania. [...] Człowiek podlega w świątyni twórczemu działaniu wzajemności. Sens owej wzajemności odsłania idea ofiary [...] W ofierze wyraża się przeświadczenie, że człowiek jest dla Kogoś. Nie żyjemy dla siebie”²³. W tym, Tischnerowskim, rozumieniu Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań rzeczywiście jest Dzielnicą Czterech Świątyń jako miejsc spotkania człowieka z człowiekiem. Spotkanie, dialog, a także wspólna modlitwa są przecież zasadami, na której zasadza się ekumenizm.

Idea

Wrocławska Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań to fenomen, choć nie jedynie kulturowo-religijny, ale także marketingowy²⁴, wykorzystywany w promocji miasta. Rzeczywiście jest ona pod pewnymi względami wyjątkowa, o czym np. Maria Jasińska pisze w sposób następujący: „to jedyne takie miejsce w Europie, gdzie duchowni i społeczności czterech wyznań od blisko piętnastu lat prowadzą nie tylko autentyczny dialog międzyreligijny i międzykulturowy, wspólne działania edukacyjne, kulturalne i społeczne, ale także przyjacielskie pogawędki i poważne dysputy dotyczące istotnych spraw ducha i materii. Charakterystyczną cechą tej dzielnicy jest położenie blisko siebie, w odległości 300-400 metrów, czterech świątyń: zboru ewangelicko-augsburskiego, cerkwi prawosławnej, kościoła rzymskokatolickiego (w którym od 1998 roku prowadzą parafię ojcowie paulini) oraz synagogi – nie ma drugiego takiego miejsca w Polsce”²⁵. Z drugiej jednak strony nie wolno zapominać, że podobne miejsca istnieją też w innych miastach i miasteczkach Polski. Taka jest np. kaliska ulica Niecała, przylegająca do rzymskokatolickiego Narodowego Sanktuarium św. Józefa, przy której stoi również prawosławna cerkiew św. Apostołów Piotra i Pawła oraz administracyjną

²² Świątynia to jeden z podrozdziałów rozdziału III *Filozofii dialogu*, który nosi tytuł *Błądzenie*.

²³ J. Tischner, *Filozofia dramatu*, Kraków 2012, s. 229-230.

²⁴ Wrocław promuje się przecież jako „miasto spotkań” czy „meeting place” – <https://www.wroclaw.pl/> [dostęp: 10.03.2019].

²⁵ M. Jasińska, *Wrocławska Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań. The Quarter of Mutual Respect in Wrocław*, [w:] *W stronę nowej wielokulturowości. Towards a new multiculturalism*, red. R. Kusek, J. Sanetra-Szeliga, Kraków 2010, s. 189.

siedzibę ma parafia Ewangelicko-Augsburska²⁶. Co roku we wrześniu odbywa się Święto Ulicy Niecałej, którego elementem są także wydarzenia ekumeniczne²⁷. W niewielkiej Włodawie we wschodniej Polsce znajdują się z kolei barokowy kościół rzymskokatolicki, cerkiew prawosławna oraz synagoga, które co prawda nie są działającymi obecnie obiektami sakralnymi, ale wyraźnie świadczą o tym, że współwystępowanie kościołów i domów modlitwy różnych tradycji nie jest czymś wyjątkowym. Nawet nieposiadająca praw miejskich Orla, której ludność nie przekracza 1000 osób, to miejsce, gdzie prawosławna cerkiew z XVIII wieku niemal graniczy z barokową – niestety nieczynną – synagogą, a w tej samej wsi znajduje się jeszcze prawosławna cerkiew cmentarna, kaplica rzymskokatolicka²⁸ pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej oraz zbór Kościoła Chrześcijan Baptystów²⁹. Naturalnie ze względu na historię Dolnego Śląska, w wielu miasteczkach (np. Kąty Wrocławskie czy podwrocławska Lutynia) przez wieki współwystępowały kościoły różnych wyznań. Po II wojnie światowej kościoły ewangelickie albo popadały w ruinę, albo zmieniały funkcje (w Kątach Wrocławskich dawny kościół ewangelicki stał się domem handlowym³⁰) lub przechodziły w posiadanie innego Kościoła, zwykle rzymskokatolickiego. W dolnośląskiej Świdnicy natomiast ewangelicki Kościół Pokoju nie tylko zachował swoją wyznaniową ciągłość, ale jest najcenniejszym zabytkiem miasta. Obok niego w mieście jest jeszcze cerkiew prawosławna (co interesujące – zlokalizowana na terenie cmentarza komunalnego przy ul. Łukasieńskiego³¹), liczne kościoły rzymskokatolickie oraz m.in. Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Zbór Zielonoświątkowy, czy parafia Kościoła Polskokatolickiego. Jednak działania ekumeniczne w tych miejscach nie są ani bardzo intensywne, ani wieloletnie, ani też – szeroko znane. Bowiem wyjątkowe właśnie dla wrocławskiej Dzielnicy jest współdziałanie – i to od tak długiego czasu oraz w różnych obszarach, jakimi są działalność edukacyjna skierowana do

²⁶ Kaplica im. ks. Marcina Lutra, w której odbywają się nabożeństwa, znajduje się w innym miejscu miasta, przy Wale Staromiejskim.

²⁷ Np. w 2016 roku media donosiły, że „Święto rozpoczęła msza ekumeniczna w prawosławnej cerkwi. Odsłonięto też pamiątkową tablicę na domu parafii prawosławnej, w którym za czasów zaborów mieścił się posterunek policji carskiej, a po 1918 roku gmach był siedzibą I Batalionu Pogranicznego oraz Policji Państwowej. Odsłonięcia i poświęcenia tablicy dokonał arcybiskup prawosławnej diecezji łódzko-poznańskiej Szymon Romańczuk w towarzystwie księdza Mirosława Antosiuka z parafii prawosławnej w Kaliszu i księdza Michała Kühna z parafii ewangelickiej w Kaliszu” – <https://kalisz.naszemiasto.pl/swieto-ulicy-niecalej-w-kaliszu-zdjecia-wideo/ar/c8-3852854> [dostęp: 15.03.2019].

²⁸ Należy do parafii Opatrzności Bożej w Bielsku Podlaskim.

²⁹ <http://baptystyci.pl/zbory> [dostęp: 29.08.2019].

³⁰ http://www.katywroclawskie.com/przewodnik/zabytki/koscioly/katy_wroclawskie/ [online].

³¹ <http://www.cerkiew.swidnica.pl/> [online].

dzieci i młodzieży, działalność edukacyjna adresowana do dorosłych, współpraca kulturalna i intelektualna, ale także zwykła sąsiedzka życzliwość i pomoc³².

Nie umniejszając znaczenia przedstawionych powyżej przykładów dobrosąsiedzkiego współistnienia wielu wspólnot religijnych w innych zakątkach Polski, to o wrocławskiej Dzielnicy Wzajemnego Szacunku jest najgłośniejsze, to o niej powstają naukowe artykuły i wpisy w Wikipedii. Gdy latem 2014 roku odbyły się we Wrocławiu Spotkania Chrześcijan Europy Środkowo-Wschodniej, autorzy broszurki *Ekumenizm w Aglomeracji Wrocławskiej*, wydanej z tej okazji, także podkreślali wyjątkowość Dzielnicy nie tylko w ekumenicznym Wrocławiu, ale także w Polsce, a nawet w Europie, pisząc, że Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań to „z pewnością fenomen, jakiego nie było dotąd nigdzie w Polsce, a prawdopodobnie także w Europie”³³, bo wspomniane wyżej współistnienie różnych wyznań, różnych Kościołów i kościołów, różnych miejsc nabożeństw i modlitewnych spotkań nie zawsze owocuje tak bliską i daleko idącą współpracą poszczególnych religijnych wspólnot i podmiotów. Nie wiadomo też, czy we Wrocławiu ta współpraca potoczyłaby się tak, jak miało to miejsce, gdyby nie smutne wydarzenia z roku 1995, kiedy w okna jednego z tworzących Dzielnicę obiektów poleciały kamienie. To właśnie wtedy narodziła się idea „utworzenia płaszczyzny, na której współpracowaliby ze sobą w jednej dzielnicy katolicy, ewangelicy, prawosławni i Żydzi”³⁴, a po 10 latach działalności, w roku 2005, powołana została do życia formalna struktura – Fundacja „Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań”, skupiająca Parafię Rzymskokatolicką p.w. św. Mikołaja, Parafię Ewangelicko-Augsburską p.w. Opatrzności Bożej, Parafię Prawosławną Narodzenia Przenajświętszej Bogarodzicy, Gminę Wyznaniową Żydowską we Wrocławiu oraz Polską Radę Chrześcijan i Żydów. Jak można przeczytać na jej stronie internetowej: „Fundacja stale promuje kulturę czterech wyznań oraz mniejszości narodowych (m.in. białoruskiej, żydowskiej, ukraińskiej i łemkowskiej), a także ważniejsze wydarzenia religijne, edukacyjne i kulturalne w Dzielnicy. Zachęca społeczności czterech świątyń i mieszkańców Wrocławia do wspólnych spotkań, modlitw oraz obchodów świąt i rocznic wydarzeń historycznych (np. »Nocy Kryształowej« itp.)”³⁵.

³² W czasie nabożeństwa w Wielki Piątek 2019 roku w Kościele Ewangelicko-Augsburskim zapłonęły na przykład pochodzące z cerkwi prawosławnej świeczki.

³³ *Ekumenizm w Aglomeracji Wrocławskiej. Spotkanie Chrześcijan Europy Środkowo-Wschodniej Wrocław, 4-6 lipca 2014*, Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Aglomeracji Wrocławskiej, Wrocław 2014, s. 10.

³⁴ J. Witt, *Dialog w Dzielnicy Wzajemnego Szacunku*, [w:] *Dzielnica Czterech Wyznań. The Quarter of Four Denominations*, www.c2.wroclaw.pl, Fundacja „Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań”, s. 16.

³⁵ <http://www.fundacja4wyznan.pl/n/fundacja/> [dostęp: 12.04.2019].

Obecnie, po kolejnych niemal 15 latach, idea tolerancji, dialogu i ekumenicznej współpracy, idea jedności w różnorodności, nadal jest aktualna i realizowana, mimo że zmienili się już wszyscy hierarchowie, którzy kierowali Kościołami Rzymskokatolickim, Ewangelicko-Augsburskim i prawosławnym we Wrocławiu, i którzy niemal 25 lat temu wsparli ideę powstania Dzielnicy, a potem – Fundacji.

Działalność

Działalność Dzielnicy skierowana jest przede wszystkim do dzieci i młodzieży, a więc ma w pierwszym rzędzie charakter edukacyjny. Większość działań prowadzonych w Dzielnicy polega na zwiedzaniu przez grupy czterech obiektów służących wiernym do modlitwy. Nieodzownym elementem tych odwiedzin jest zawsze spotkanie z przedstawicielami obecnych w Dzielnicy religii i wyznań i przekazanie przez nich choćby podstawowych informacji, także teologicznych czy dogmatycznych.

M. Jasińska tak pokrótce charakteryzuje działalność prowadzoną w Dzielnicy: „Gospodarze świątyń opowiadają zwiedzającym o tym, co łączy, jak również o tym, co dzieli te cztery wyznania. Duchowni organizują wraz z rabinem otwarte wykłady ekumeniczne, jednak nie prowadzą dialogów doktrynalnych ani nie nawracają się wzajemnie. Wiara w tego samego Boga, możliwość uczestniczenia w praktykach religijnych i w kulturze sąsiadów, którzy inaczej się modlą, zwracają uwagę na inne aspekty wiary, jest dla wielu mieszkańców dzielnicy wzbogacającym duchowo doświadczeniem”³⁶. Jak wynika z zaprezentowanej wyżej charakterystyki dzielnicowych działań, przynajmniej częściowo skierowane są one do mieszkańców tego obszaru miasta lub członków grup wyznaniowych w nim obecnych³⁷, ale nie ograniczą się do nich. Od wielu lat Fundacja Dzielnicy Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań prowadzi dotowane przez Urząd Miejski Wrocławia programy skierowane do młodzieży szkolnej z Wrocławia i Polski.

Najstarszym programem prowadzonym w Dzielnicy są „Dzieci Jednego Boga”³⁸. To program edukacji międzykulturowej dla dzieci i młodzieży, w ramach którego duchowni i społeczności obecnych w Dzielnicy religii i wyznań współpracują ze sobą, tworząc realny wieloreligijny i wielowyznaniowy dialog. To także przykład

³⁶ M. Jasińska, op. cit., s. 191.

³⁷ Synagoga pod Białym Bocianem jest jedną z dwóch synagog w mieście, kościół Opatrzności Bożej jednym z dwóch kościołów (i parafii) luterzańskich we Wrocławiu, cerkiew katedralna Narodzenia Przenajświętszej Bogarodzicy – jedną z dwóch cerkwi i trzech parafii prawosławnych w mieście.

³⁸ Historia programu sięga 1995 roku, a od roku 2009 zajęcia zostały uzupełnione również przez warsztaty skierowane do seniorów oraz osób niepełnosprawnych.

programu w dużej mierze skierowanego do wewnątrz Dzielnicy. Międzykulturowe cele programu realizowane są poprzez osobiste spotkania, wspólną pracę i działania z przedstawicielami różnych kultur, wyznawcami innych odłamów chrześcijaństwa i innych religii. Osobiste spotkania i wspólne zajęcia oraz uczestnictwo w świętach religijnych innych religii i wyznań pozwalają uczestnikom programu bliżej poznać różnorodność kultury chrześcijańskiej oraz kulturę żydowską. W ramach programu „Dzieci Jednego Boga” od dwudziestu lat realizowany jest, skierowany do dzieci w wieku 8-12 lat, program „Dzieciaki”. Jego najnowsza edycja rozpocznie się 28.09.2019 i jak zwykle polegać będzie na „wspólnym poznawaniu kultury i tradycji wyznań chrześcijańskich i judaizmu poprzez zabawy i działania artystyczne”³⁹. Ponadto „Dzieci Jednego Boga” to między innymi „Warsztaty dialogu”, „Salon wzajemnego szacunku” oraz warsztaty językowe.

„Warsztaty dialogu” to zwiedzanie Dzielnicy adresowane do szerokiego grona odbiorców – mieszkańców Wrocławia, Dolnego Śląska i całej Polski. Choć początkowo „Warsztaty” skierowane były do grup szkolnych, seniorów i osób niepełnosprawnych, to w ostatnim czasie realizowane są jako dostępne dla wszelkich grup zorganizowanych. Uczestnicy warsztatów zwiedzają Dzielnicę – wszystkie cztery świątynie⁴⁰ – z przewodnikiem i spotkają się z przedstawicielami poszczególnych religii i wyznań. W czasie warsztatów przewodnicy po poszczególnych obiektach zapoznają uczestników z obrzędami i zwyczajami swoich religii i wyznań, budową świątyń, specyfiką mniejszości narodowych, które dominują w danych grupach konfesyjnych. Organizatorzy „Warsztatów” tak przedstawiają je na swojej stronie internetowej: „Jak wygląda żydowska modlitwa? Dlaczego mężczyźni w religii judaistycznej powinni się modlić 3 razy dziennie, a kobiety mogą tylko 1 raz? Kto wybiera proboszcza parafii kościoła ewangelickiego? Czy kobiety mogą pełnić w Polsce funkcję pastora? Na czym polegały chrześcijańskie zakony pustelnicze? Jak się robi ikony? Dlaczego w cerkwi jest tyle małych świec? W trakcie wycieczki znajdziecie odpowiedzi na te oraz inne pytania, będziecie mieli także okazję, może pierwszy raz w życiu, odwiedzić cerkiew, synagogę...”⁴¹.

Do dorosłych odbiorców skierowany jest kolejny program realizowany w ramach „Dzieci Jednego Boga”: „Salon wzajemnego szacunku”, który „powstał jako cykl comiesięcznych spotkań z ciekawymi ludźmi, dyskusji, wykładów

³⁹ Fragment informacji zawartej na plakacie Zajęć z edukacji międzywyznaniowej Dzieciaki. Plakat zamieszczony na: <http://www.fundacja4wyznan.pl/n/k/aktualnosci/> [dostęp: 20.04.2019].

⁴⁰ W ramach działań prowadzonych przez Fundację „Dzielnica wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań” możliwe jest jedynie zwiedzenie wszystkich czterech obiektów, nie ma możliwości zobaczenia wybranych z nich. To ważny i ściśle przestrzegany element działalności Fundacji powołanej w 2005 roku.

⁴¹ <http://www.fundacja4wyznan.pl/n/warsztaty-dialogu/> [dostęp: 15.03.2019].

poświęconych kulturom poszczególnych religii i wyznań oraz mniejszości narodowych obecnych w Dzielnicy, sztuce czterech wyznań, teologii itd.”⁴². Dziś spotkania odbywają się niekoniecznie w comiesięcznym cyklach, a ich tematyka nie zawsze jest teologiczna – bywa bowiem związana wprost z osobą zaproszonego gościa.

Na zajęciach prowadzonych w ramach warsztatów językowych uczestnicy uczą się języków jidysz, cerkiewnosłowiańskiego oraz hebrajskiego. Warsztaty są bezpłatne i prowadzone przez osoby związane z Katedrą Judaistyki Uniwersytetu Wrocławskiego oraz jednego z prawosławnych duchownych.

Działaniami o charakterze wybitnie edukacyjno-wychowawczym są dwa programy skierowane do uczniów wrocławskich szkół i współfinansowane przez Gminę Wrocław – „Szkoła w mieście” oraz „Edukacja w Miejscach Pamięci – ścieżki kulturowe”. „Szkoła w mieście” na stronie internetowej Wrocławia prezentowana jest w następujący sposób: „Idea projektu jest realizowanie treści podstawy programowej w przestrzeni Miasta w różnych organizacjach/instytucjach [...]. Uczniowie dzięki zajęciom poznają wiele nowych instytucji i obiektów. Są jednocześnie odbiorcami i twórcami kultury. [...] Projekt »Szkoła w Mieście« wzbogaca ofertę szkoły o elementy, dzięki którym dzieci i młodzież uczą się zaangażowania, współpracy, aktywności obywatelskiej, patriotyzmu lokalnego, wrażliwości na potrzeby innych, wolontariatu”⁴³. Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań jest jednym z miejsc na terenie Wrocławia, gdzie mogą odbyć się takie właśnie zajęcia. Anna Sanecka tak przedstawiła sposób realizacji zajęć w Dzielnicy w ramach programu „Szkoła w mieście”: „»Szkoła w mieście« to warsztaty dla klas szkolnych z podstawówek i gimnazjów, polegające na przejściu z odpowiednio przygotowanym przewodnikiem przez Dzielnicę, spotkaniu się w każdym z obiektów z przedstawicielem danego wyznania i zdobyciu przez dzieci i młodzież pewnej wiedzy o każdej z konfesji. Jak w przypadku pozostałych programów, zajęcia dostosowane są do wieku uczestników, pod tym kątem dobierani są też prowadzący. Uwzględniana jest też niehomogeniczność religijna i wyznaniowa (lub bezwyznaniowość) potencjalnych uczestników warsztatów”⁴⁴.

„Edukacja w Miejscach Pamięci – ścieżki kulturowe” to natomiast projekt skierowany do klas piątych szkół podstawowych i „realizowany we współpracy Fundacji »Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań« z Wydziałem Edukacji Urzędu Miejskiego we Wrocławiu i Wrocławskim Centrum Doskonalenia

⁴² A. Sanecka, *Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań i realizowane w niej programy dydaktyczne oraz ich edukacyjny potencjał*, [w:] *Między ekskluzją a inkluzją w edukacji religijnej*, red. M. Humeniuk, I. Paszenda, Wrocław 2017, s. 270.

⁴³ <https://www.wroclaw.pl/zasady-realizacji-projektu-szkola-w-miescie> [dostęp: 10.07.2019].

⁴⁴ A. Sanecka, op. cit., s. 271.

Nauczycieli⁴⁵. Jak piszą jego realizatorzy na swojej stronie internetowej: „Istotą wizyty uczniów w Dzielnicy Wzajemnego Szacunku, poza zwiedzaniem obiektu i poznawaniem wielokulturowej historii Wrocławia, jest spotkanie z przedstawicielami społeczności luterńskiej, prawosławnej, żydowskiej i katolickiej [...] z »realnymi wyznawcami« danej wiary, ludźmi, dla których stanowi to sens życia duchowego. Jest to niezwykle ważne, ponieważ kluczowe w edukacji na rzecz tolerancji jest kształtowanie szacunku nie tyle do abstrakcyjnie pojętych wyznań, religii, ale do ludzi je reprezentujących⁴⁶. Program powstał w 2013 roku z inicjatywy ówczesnego prezydenta Wrocławia jako działanie edukacyjne na rzecz walki z ksenofobią i nacjonalizmem. Jego treści wynikają z przekonania, że „najskuteczniejszą formą przeciwdziałania postawom ksenofobicznym i nacjonalistycznym jest edukacja historyczna, która pokazuje, do czego tego typu przekonania i działania prowadziły w przeszłości⁴⁷. Odwiedzenie Dzielnicy i spotkanie z przedstawicielami poszczególnych religii i denominacji miało prowadzić do celu, jakim jest „nabycie przez nauczycieli i uczniów umiejętności prowadzenia dialogu międzykulturowego, tak, aby w przyszłości stali się ambasadorami tolerancji i dialogu w swoim środowisku rówieśniczym i w mieście, w którym żyją, oraz dostrzeżenie wielokulturowej historii Polski, budowanie poczucia dumy i szacunku do minionych dziejów⁴⁸. Realizatorzy projektu w Dzielnicy Wzajemnego Szacunku do wymienionych wyżej celów dodają jeszcze te natury religijnej, ekumenicznej oraz dialogicznej⁴⁹, a same zajęcia prowadzone w Dzielnicy charakteryzują następująco: „To tu, odwiedzając synagogę, kościół ewangelicki, katolicki i prawosławną cerkiew, dzieci często po raz pierwszy stykają się z religijną różnorodnością, poznają obrządek wyznań innych niż ich własne, a przede wszystkim uczą się okazywania szacunku dla inności, nie tylko tej determinowanej przez religię⁵⁰.”

⁴⁵ <http://www.fundacja4wyznan.pl/n/edukacja-w-miejscach-pamieci-sciezki-kulturowe/> [dostęp: 19.08.2019].

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ <https://www.wroclaw.pl/wiecej-pieniedzy-na-projekt-edukacja-w-miejscach-pamieci> [dostęp: 10.09.2019].

⁴⁸ Ibidem

⁴⁹ „Wśród zakładanych celów programu znalazły się m. in.: zdobycie przez uczestników podstawowej wiedzy o trzech wyznaniach chrześcijańskich: protestantyzmie, katolicyzmie, prawosławiu oraz o religii żydowskiej – judaizmie, poznanie charakterystycznych elementów związanych ze sprawowaniem kultu w obrębie poszczególnych wyznań, zapoznanie się z podstawowymi różnicami oraz elementami łączącymi cztery wyznania, spotkanie z autentycznymi przedstawicielami czterech wyznań, poznanie zasad właściwego zachowania się w każdej z czterech świątyń Dzielnicy oraz wymogów odnośnie stroju, zrozumienie pojęć „szacunek” i „tolerancja” w kontaktach międzywyznaniowych i międzykulturowych, zdobycie wiedzy o wielokulturowej historii i współczesności miasta, Poznanie cennych zabytków Wrocławia” – A. Sanecka, op. cit., s. 273.

⁵⁰ <http://www.fundacja4wyznan.pl/n/program-edukacja-w-miejscach-pamieci-sciezki-kulturowe-bedzie-kontynuowany-w-2015-roku/#more-594> [dostęp: 5.08.2019].

Dzielnica Wzajemnego Szacunku to także miejsce pełne muzyki, która, jak wiadomo, przekracza granice i łagodzi obyczaje. Jak pisze jedna z osób związana z Dzielnicą od jej zarania: „Zaczęliśmy się spotykać na wspaniałych koncertach naszych chórów działających przy parafiach – prawosławnego »Oktoich«, ewangelickiego »Capella Ecumenica« i jedyne w Polsce żydowskiego chóru Synagogi pod Białym Bocianem – oraz przysłuchiwać się ciekawym dyskusjom naszych hierarchów w ramach programu »Biblia i muzyka«⁵¹. W ramach działań muzycznych odbywają się także warsztaty „Zaśpiewaj z rabinem, pastorem i księdzem”, coroczne Ekumeniczne kolędowanie oraz Noworoczne Spotkania Ekumeniczne.

Zakończenie

Powyżej przedstawiono kontrowersje dotyczące poszczególnych elementów nazwy Dzielnicy, ideę, która przyświecała jej założycielom i która nadal obecna jest w działaniach w niej prowadzonych, oraz przykłady tych działań. To, co dzieje się w Dzielnicy, ma jeszcze jedno istotne znaczenie – wpływa na tożsamość tworzących ją ludzi. Ksiądz Piotr Jaskóła w swoim artykule dotyczącym tożsamości wyznaniowej pisze: „tożsamość wyznaniowa jest pewnym rodzajem duchowego zadomowienia, jest konkretną kościelną tożsamością. Chrześcijanami stajemy się bowiem i jesteśmy zawsze w konkretnym Kościele czy wspólnocie kościelnej”⁵². W Dzielnicy Wzajemnego Szacunku każdy z wyznawców zachowuje swoją wyznaniową, kościelną tożsamość, jednocześnie jednak osiągając nowe poziomy tożsamości – lokalną⁵³ i ekumeniczną⁵⁴. To kwestia istotna z punktu widzenia idei powstania i wieloletniego trwania Dzielnicy. Dzielnica i prowadzona w niej działalność w żaden sposób nie zagraża wierze i tożsamości ani tworzących ją osób, ani uczestników proponowanych zajęć czy wydarzeń. W Dzielnicy nikt nikogo nie „nawraca”, bo na tym polega obecny w jej nazwie „wzajemny szacunek” – szacunek dla odmienności i różnorodności.

⁵¹ J. Witt, op. cit., s. 16.

⁵² P. Jaskóła, *Tożsamość wyznaniowa – problem ekumeniczny?*, „Roczniki Teologii Ekumenicznej” 2010 t. 2 (57), s. 26 [online], <http://www.kul.pl/files/740/public/02-Jaskola.pdf> [dostęp: 10.01.2019].

⁵³ „Tożsamość lokalna [...]”: poczucie wspólnoty ze współmieszkańcami jednej zbiorowości lokalnej, rodu, plemienia, grupy etnicznej, oparte na partykularystycznej więzi zamieszkania, pokrewieństwa, obyczaju, tradycji” – P. Sztompka, *Socjologia. Analiza Społeczeństwa*, Kraków 2004, s. 599. Jedna z wrocławskich luteranek, współpracujących z Dzielnicą, mówi np. o katedrze prawosławnej „nasza cerkiew”.

⁵⁴ „Ekumenia [...] dzieło pojednania chrześcijan”, „ruch ekumeniczny, dążenia na szczyblu światowym, regionalnym, krajowym i lokalnym do jedności Kościołów chrześcijańskich; przybierają one postać dialogu wielostronnego i dwustronnego” – *Encyklopedia PWN. Religia...*, op. cit., s. 388 i 389-390.

Nie chcąc przedstawić kwestii Dzielnicy jednostronnie, bezkrytycznie i nadmiernie optymistycznie, warto na zakończenie wspomnieć także o pewnych słabościach tego projektu, tak doskonale wykorzystywanego przez władze miasta w celach marketingowych.

Po pierwsze, wydaje się, że Dzielnica bardziej znana jest wśród odwiedzających Wrocław turystów (zwłaszcza zagranicznych), niż samych wrocławian. Może być to efektem fizycznego usytuowania czterech budynków, określających przestrzenne granice Dzielnicy – bliskość Rynku powoduje, że docierają tam osoby zwiedzające Wrocław, a mieszkańcy miasta raczej przechodzą, czy nawet – przejeżdżają obok po ruchliwych dwupasmowych ulicach. Do Dzielnicy mogą „zabłądzić” w poszukiwaniu Urzędu Stanu Cywilnego czy jednego z licznych w jego sąsiedztwie zakładów pogrzebowych.

Po drugie, Dzielnica integruje tworzące ją społeczności religijne i wyznaniowe, jednak ze szczególnym wskazaniem na przedstawicieli mniejszości zamieszkujących Wrocław (w Dzielnicy znajduje się jedna z dwóch w mieście synagog, jedna z dwóch wrocławskich cerkwi prawosławnych i jeden z dwóch kościołów luterzańskich). To ich członkowie skupieni wokół kościoła ewangelickiego, cerkwi czy synagogi, nie mając innego zboru, parafii czy gminy żydowskiej bliżej swego miejsca zamieszkania, niemal automatycznie włączani są w działanie Dzielnicy. Przedstawiciele Kościoła Rzymskokatolickiego, dysponując ogromną liczbą kościołów i parafii na terenie miasta, poza okolicznymi, lokalnymi mieszkańcami, raczej nie utożsamiają się z Dzielnicą.

Po trzecie, wiele z działań prowadzonych w Dzielnicy celowo adresowanych jest do jej wnętrza, do tworzących ją zbiorowości. To z jednej strony zaleta – wspomniane wyżej tworzenie tożsamości lokalnej, ale z drugiej strony – ograniczenie kręgu odbiorców realizowanych działań czy nawet zawężenie do tej lokalnej społeczności świadomości istnienia i działania Dzielnicy. Wydaje się też, że upływ czasu i zmiana pokoleniowa, która nastąpiła od czasu powstania Dzielnicy, nieco osłabiły już siłę oddziaływania prowadzonych działań. Być może przyszła pora na pewne zmiany w tym obszarze, a obchodzone w ubiegłym roku rocznice – dwudziestopięciolecie istnienia Dzielnicy Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań i piętnastolecie działalności Fundacji – mogą być dobrą okazją do odświeżenia formuły jej funkcjonowania.

Wspomniane wyżej słabości nie przekreślają jednak zasadniczych pozytywów istnienia i działania Dzielnicy. Nie zaprzeczają też jej ekumenicznemu i dialogicznemu charakterowi. Pozostając zatem poza sporami dogmatycznymi, w obszarze których, jak wspomniano we wstępie niniejszego tekstu, porozumienie

zdaje się niemożliwe, na zakończenie ponownie podkreślić należy niebagatelne znaczenie dialogu pomiędzy Kościołami i wspólnotami wierzących oraz otwarcie się na innych – inne religie i denominacje. To przecież także oznaki wzajemnego szacunku. Słowo „dialog” nie pojawia się wprawdzie w żadnej z używanych nazw Dzielnicy, jest natomiast obecne w nazwach programów, które są w niej realizowane, oraz np. w przytaczanym powyżej tekście Janusza Wita⁵⁵. I, co najważniejsze, choć nieobecne, jest obecne w idei spotkania, otwarcia i będącej ich konsekwencją – współpracy. Znaczącym wydaje się fakt, że judaizm, protestantyzm i katolicyzm, a więc trzy z czterech obecnych w Dzielnicy religii czy wyznań, w mniejszym lub większym stopniu związane są z filozofią dialogu (zwanej też filozofią spotkania) lub z niej czerpią. Życzliwą współpracę i współdziałanie, której Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań jest dobitnym przykładem, można więc postrzegać jako realizację wskazówki ks. Józefa Tischnera, czołowego przedstawiciela dialogizmu w polskiej filozofii i teologii katolickiej, który pisał:

„Dialog oznacza, że ludzie wyszli z kryjówek, zbliżyli się do siebie, rozpoczęli wymięgę zdań. Początek dialogu [...] jest już dużym wydarzeniem. Trzeba się wychylić, przekroczyć próg, wyciągnąć rękę, znaleźć wspólne miejsce do rozmowy. Miejsce to nie będzie już kryjówką [...], lecz miejscem spotkania [...]. Ileż przeszkód trzeba niekiedy pokonać, by rozpocząć dialog! Ile cierpliwości, by go kontynuować! Trzeba nie tylko przezwyciężyć lęk i usunąć uprzedzenia, ale również znaleźć taki język, który dla obu stron znaczy to samo”⁵⁶.

W obrębie działalności religijnej jest to wskazówka głęboko ekumeniczna.

Bibliografia

1. *Ekumenizm w Aglomeracji Wrocławskiej. Spotkanie Chrześcijan Europy Środkowo-Wschodniej Wrocław, 4-6 lipca 2014*, Stowarzyszenie Gmin i Powiatów Aglomeracji Wrocławskiej, Wrocław 2014.
2. *Religia. Encyklopedia PWN*, red. T. Gdacz, B. Milerski, Warszawa 2003.
3. <http://baptysci.pl/zbory>.
4. <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/dzielnica.html>.
5. <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/dzielnica;5424689.html>.
6. <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/swiatynia;5506058.html>.
7. <https://sjp.pwn.pl/sjp/dzielnica;2455675.html>.
8. <https://sjp.pwn.pl/sjp/swiatynia;2528263.html>.
9. <https://sjp.pwn.pl/sjp/wyznanie;2541325.html>.

⁵⁵ Patrz przypis 23 i pojmowanie świątyni jako miejsca spotkania człowieka z Bogiem, ale też człowieka z człowiekiem.

⁵⁶ J. Tischner, *Etyka solidarności*, Kraków 2000, s. 17.

10. <https://visitwroclaw.eu/dzielnica-czterech-wyznan-albo-wzajemnego-szacunku>.
11. <http://www.fundacja4wyznan.pl/n/edukacja-w-miejscach-pamieci-sieczki-kulturowe/>.
12. <http://www.fundacja4wyznan.pl/n/fundacja/>.
13. <http://www.fundacja4wyznan.pl/n/k/aktualnosci/>.
14. <http://www.fundacja4wyznan.pl/n/program-edukacja-w-miejscach-pamieci-sieczki-kulturowe-bedzie-kontynuowany-w-2015-roku/#more-594>.
15. <http://www.fundacja4wyznan.pl/n/warsztaty-dialogu/>.
16. http://www.fundacja4wyznan.pl/n/wp-content/uploads/2016/09/MSV_190916.pdf.
17. <https://kalisz.naszemiasto.pl/swieto-ulicy-niecalej-w-kaliszu-zdjecia-wideo/ar/c8-3852854>.
18. <https://www.wroclaw.pl/>.
19. <https://www.wroclaw.pl/wiecej-pieniedzy-na-projekt-edukacja-w-miejscach-pamieci>.
20. <https://www.wroclaw.pl/zasady-realizacji-projektu-szkola-w-miescie>.
21. Jasińska M., *Wrocławska Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań. The Quarter of Mutual Respect in Wrocław*, [w:] *W stronę nowej wielokulturowości. Towards a new multiculturalism*, red. R. Kusek, J. Sanetra-Szeliga, Kraków 2010.
22. Jaskóła P., *Tożsamość wyznaniowa – problem ekumeniczny?* „Rocznik Teologii Ekumenicznej” 2010, t. 2(57) [online], <http://www.kul.pl/files/740/public/02-Jaskola.pdf>.
23. *Religie świata. Encyklopedia PWN. Wierzenia, bogowie, święte księgi*, red. B. Kaczorowski, Warszawa 2006.
24. Sanecka A., *Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań i realizowane w niej programy dydaktyczne oraz ich edukacyjny potencjał*, [w:] *Między ekskluzją a inkluzją w edukacji religijnej*, red. M. Humeniuk, I. Paszenda, Wrocław 2017.
25. Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2004.
26. Tischner J., *Etyka solidarności*, Kraków 2000.
27. Tischner J., *Filozofia dramatu*, Kraków 2012.
28. Witt J., *Dialog w Dzielnicy Wzajemnego Szacunku*, [w:] *Dzielnica Czterech Wyznań. The Quarter of Four Denominations*, www.c2.wroclaw.pl, Fundacja „Dzielnica Wzajemnego Szacunku Czterech Wyznań”.

**The “Quarter” of Four “Denominations” in Wrocław.
Its idea, name and activities in the ecumenical context**

Abstract

The Wrocław Quarter of Mutual Respect of the Four Denominations is a unique place not only on the map of Poland, but also of Europe. It is a place of long-term cooperation between representatives of two religions – Judaism and Christianity and three Christian denominations: Catholicism, Protestantism and Orthodoxy. For more than 20 years, the Quarter has been actively operating in the area of education and culture. The Quarter of Mutual Respect is a place of meetings, friendly cooperation and dialogue, which allows conducting truly ecumenical activities. The article presents these activities of the Quarter and the ideas that guided its creation and existence. It also points out certain linguistic issues concerning the name of the Quarter.

Keywords: Quarter of Mutual Respect of the Four Confessions, cooperation, dialogue, ecumenism